DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/48/144-148

Fidan Əliyeva
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant
https://orcid.org/0009-0008-1055-752X
aliyeva.fidan.aydin.2023@unec.edu.az

Yaşıl dünya: davamlı inkşafın iqtisadi, sosial və ekoloji təsirləri

Xülasə

Bu məqalədə davamlı inkişaf anlayışının iqtisadi, sosial və ekoloji istiqamətləri qlobal və milli müstəvidə geniş şəkildə təhlil olunur. Son illərdə baş verən iqlimdə olan dəyişmələr, təbii sərvətlərin tükənməsi, sosial bərabərsizlik və ekoloji problemlər bu anlayışın əhəmiyyətini daha da artırır. Davamlı inkişaf konsepsiyası yalnız iqtisadi artımı deyil, eyni zamanda sosial ədalətin təmin olunması və ətraf mühitin mühafizəsini əsas prioritetlər kimi müəyyən edir.

Dayanıqlı inkişaf daha dayanıqlı dünyaya nail olmaq istəyən inkişaf etməkdə olan ölkələrin ehtiyaclarını ödəməyə çalışan yanaşma tərzidir. Davamlı inkişaf indiki və gələcək nəsillərin öz davamlı həyat tərzlərini qarşılamaq üçün təhlükə yaratmadan indiki anın ehtiyaclarını qarşılayır.

Tədqiqat çərçivəsində həm beynəlxalq səviyyədə reallaşdırılan təşəbbüslər – məsələn, BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri və Paris Sazişi – həm də Azərbaycanın bu istiqamətdə həyata keçirdiyi fəaliyyətlər təhlil olunur. COP29-un Bakıda keçirilməsi, “yaşıl enerji” potensialının reallaşdırılması və Qarabağ ilə Şərqi Zəngəzurda tətbiq edilən layihələr ölkəmizin davamlı inkişafa verdiyi töhfənin göstəricisidir. Nəticə etibarilə, məqalədə həm dünya dövlətlərinin, həm də Azərbaycanın davamlı inkişaf məqsədlərinə nail olmaq üçün qəbul etdiyi strategiyalar və atdığı addımlar araşdırılır.

Açar sözlər: *davamlı inkişaf, iqtisadi təsir, sosial rifah, ekoloji təhlükəsizlik, Azərbaycan, qlobal problemlər, COP29, yaşıl enerji*

Fidan Aliyeva
Azerbaijan State Economic University
Master student
https://orcid.org/0009-0008-1055-752X
aliyeva.fidan.aydin.2023@unec.edu.az

Green World: Economic, Social, and Environmental Impacts of Sustainable Development

Abstract

This article provides an in-depth analysis of the economic, social, and environmental dimensions of sustainable development both globally and nationally. Recent phenomena such as climate change, depletion of natural resources, social inequality, and environmental issues have highlighted the growing importance of this concept. The sustainable development approach prioritizes not only economic growth but also the promotion of social justice and the protection of the environment.

Sustainable development is a strategic approach aimed at meeting the needs of developing countries striving for a more resilient world. It seeks to fulfill present needs without compromising the ability of future generations to meet their own.

Within the scope of this research, both global initiatives—such as the United Nations Sustainable Development Goals and the Paris Agreement—and Azerbaijan’s national efforts in this direction are analyzed. Hosting COP29, realizing the potential of "green energy," and implementing projects in Karabakh and Eastern Zangezur reflect Azerbaijan’s contribution to sustainable development.

Consequently, the article explores the strategies and actions adopted by both the international community and Azerbaijan to achieve sustainable development goals.

Keywords: *sustainable development, economic impact, social welfare, environmental safety, Azerbaijan, global challenges, COP29, green energy*

 Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Davamlı inkişaf son illərdə beynəlxalq və milli gündəmdə ən başda yer alan strateji yanaşmadır. Dünyada qloballaşma geniş miqyas aldıqca ətraf mühitin mühafizəsi, sosial bərabərliyin təmini və iqtisadi inkşaf arasında balansın təmin edilməsi gün keçdikcə daha aktual məsələlərdən birinə çevrilir. Xüsusilə iqlimdə olan kəskin dəyişmələr, resursların kəskin azalması və tükənməsi, yoxsulluq, şəhərləşmə və ekosistemin çirklənməsi kimi məsələlır davamlı inkişafın əhəmiyyətini ön plana çəkir.

Tədqiqat

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) sahəsində bu istiqamətdə kəskin addımlar atılır və dünya ölkələri bu məqsədlər çərçivəsində strateji planlar irəli sürərək tətbiq edirlər. Davamlı inkişaf anlayışı tək inkişaf etmiş ölkələr üçün nəzərdə tutulmamış, həmçinin, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün də iqtisadi, sosial və ekoloji istiqamətlərdə qarşılarına çıxan və çıxa biləcək problemlərin həll yolu tapması baxımından həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan da digər ölkələr kimi bu qlobal problemlərdən təəssüf ki, kənarda qalmır və milli səviyyədə davamlı inkişaf strategiyalarının tətbiqinə xüsusi əhəmiyyət verir.

Davamlı İnkşafın və onun iqtisadi təsirləri.

Davamlı olmayan inkişafı daha uzun müddət izlədikcə, nəticələrin daha tez-tez və daha şiddətli olacağı ehtimalı artır, buna görə də indi hərəkətə keçməliyik. Davamlılıq tez-tez üç qarşılıqlı əlaqəli kateqoriya ilə tərtib edilir: ekoloji davamlılıq, iqtisadi davamlılıq və sosial davamlılıq. Birgə olaraq bunlar "davamlılığın üç sütunu" və ya "davamlı inkişafın üç sütunu" olaraq adlandırılır. Davamlılığın üç sütunu, davamlı qərarların və məsələlərin müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsi üçün bir çərçivədir.

Karbon emissiyalarının azaldılması ilə bağlı tətbiq edilən yeni normativlər kənd təsərrüfatı sahəsində fəaliyyət göstərən fermerlərin mal-qara təsərrüfatlarını məhdudlaşdırmasına səbəb ola bilər. Bu isə ətdən və süd məhsullarından tutmuş, bu məhsulların emalından əldə edilən ikinci dərəcəli məhsullara qədər bir sıra istehsal və təchizat zəncirinə təsir göstərir. (ACCA Global. (n.d.)., 2025)

Bütün bunlara baxmayaraq, davamlılıq təşəbbüsləri həm fiskal, həm də iqtisadi baxımdan ciddi üstünlüklər vəd edir. Müəssisələr yeni biznes modelləri tətbiq etməklə və daha qənaətcil texnologiyalarla fəaliyyətlərini optimallaşdırmaqla əlavə gəlir mənbələri yarada, istehsalat xərclərini azalda və iqtisadi inkişaf üçün yeni imkanlar açа bilərlər. Eyni zamanda bu proses işçi qüvvəsinin inkişafına, yerli sənayenin güclənməsinə və məşğulluğun artmasına təkan verir.

Davamlı inkişafın istehlak bazarına da təsiri nəzərəçarpacaqdır. Müasir istehlakçılar etik və ekoloji baxımdan məsuliyyətli şəkildə istehsal olunmuş məhsullara üstünlük verirlər və bu səbəbdən belə məhsullar üçün daha yüksək qiymət ödəməyə hazırdırlar. Bu tendensiya şirkətləri innovativ həllər tətbiq etməyə, tullantıları azaltmağa və məhsullarını daha ekoloji hala gətirməyə təşviq edir. Nəticədə, həm bazar genişlənir, həm də şirkətlərin marka dəyəri artır.

Beləliklə, davamlılıq yanaşması yalnız ətraf mühitin qorunmasına deyil, eyni zamanda iqtisadi dayanıqlığa, yerli icmaların rifahına və uzunmüddətli inkişafa xidmət edən mühüm strateji yanaşmadır (Mezentseva & Baysaeva, 2024).

İqtisadi davamlılıq konsepsiyası, uzunmüddətli iqtisadi artımın elə bir şəkildə təşviq edilməsini nəzərdə tutur ki, bu proses cəmiyyətin ekoloji, sosial və mədəni strukturlarına mənfi təsir göstərməsin. Bu yanaşma iqtisadiyyatın inkişafını ekoloji məsuliyyət və sosial ədalət prinsipləri ilə uzlaşdırmağa çalışır.

Tətbiq olunan əsas strategiyalar sırasında torpaq resurslarından səmərəli istifadə, təchizat zəncirlərinin daha az enerji və material sərfi ilə təşkili, istehsalat proseslərində zərərli tullantıların minimuma endirilməsi və iqtisadi imkanların ətraf mühitlə balanslaşdırılmış şəkildə genişləndirilməsi yer almaqdadır (Green City Times., 2025).

İqtisadi davamlılıq iqtisadi səmərəliliyin təmin olunması, təbii resursların qorunması və sosial bərabərlik kimi fundamental prinsiplərlə vəhdətdə inkişaf etdirilməlidir. Bu istiqamətdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Davamlı İnkişaf Məqsədləri (SDG-lər) və Paris Sazişi kimi beynəlxalq mexanizmlər mühüm rol oynayır. Bu təşəbbüslər vasitəsilə davamlılıq sahəsində qanunvericilik səviyyəsində irəliləyiş və idarəetmə orqanlarının iştirakı artır.

Müasir bizneslər üçün davamlı fəaliyyət modeli artıq seçim yox, zərurət olaraq qəbul edilir. Şirkətlər istehsal, xidmət və təchizat mərhələlərini təkrar nəzərdən keçirərək bu transformasiyaya uyğunlaşmağa çalışır. Bu proses qısa müddətdə nəticə verməsə də, innovasiya yönümlü iqtisadi

strategiyalar uzunmüddətli inkişaf və rəqabət üstünlüyü baxımından əhəmiyyətli perspektivlər vəd edir (Indeed Editorial Team, 2025).

Davamlı inkşafda sosial davamlılıq

Sosial davamlılıq, insan fəaliyyətlərinin sosial sistemlərə təsirinin idarə olunmasını, həmçinin indiki və gələcək nəsillər üçün təhlükəsiz, ədalətli və yaşana bilən cəmiyyətlərin qurulmasını nəzərdə tutur. Bu anlayış, şirkətlərin işçilərə, müştərilərə və yerli icmalara olan təsirlərini balanslaşdırmaq məqsədilə sosial məsuliyyətləri də əhatə edir. Sosial davamlılıq, insanların rifahını təmin edən və sosial ədaləti qoruyan qərarların qəbulunu təşviq edir. Sosial Davamlılığın əsas Problemləri aşağıdakılardır (Mebratu, D.,2018).

Sosial davamlılıqla bağlı aktual problemləri beş əsas istiqamətdə ümumiləşdirmək olar:

1. Həyat keyfiyyəti: Təhsil, səhiyyə, məşğulluq və təhlükəsizlik kimi əsas sahələrdə insanların rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi.
2. Sosial bərabərlik: İmkanlardan məhrum olan əhali qruplarının bərabər hüquqlarla təmin olunması və sosial maneələrin aradan qaldırılması.
3. Mədəni müxtəliflik: Müxtəlif etnik və sosial təbəqələrin ehtiyaclarının tanınması və onların cəmiyyətə inteqrasiyasının təmin edilməsi.
4. Yaxşı idarəetmə: Sosial proqramlara yetərli büdcə və resurs ayrılmasını təmin edən idarəetmə mexanizmlərinin mövcudluğu.
5. İctimai birləşmə: İnsanların ictimai həyatda fəal iştirakı və ictimai institutlara bərabər çıxış imkanlarının yaradılması.

Sosial davamlılıq sağlam və qarşılıqlı əlaqəli icmaların formalaşmasına xidmət edir. Bu proses formal və qeyri-formal üsullarla cəmiyyətin rifahının gücləndirilməsini təmin edir. İnsanlar bərabər səhiyyə imkanlarına çıxış əldə etdikdə ümumi rifah artır və ictimai münasibətlərdə balans yaranır. Eyni zamanda, sosial davamlılıq fərdlərin yalnız istehlakçı deyil, həm də sosial tərəqqinin aktiv iştirakçısı olmasını təşviq edir (European Parliament, 2020).

Schneider Electric şirkəti sosial davamlılığı öz fəaliyyət strategiyasının ayrılmaz hissəsinə çevirib. 2005-ci ildən etibarən, bu şirkət əməliyyatlarının ekoloji və sosial təsirlərini qiymətləndirməyə başlamış və müxtəlif təşəbbüslərlə minlərlə insana enerji təminatı və ekoloji maarifləndirmə imkanları yaratmışdır. Şirkətin "Schneider Sustainability Impact" adlı proqramı BMT-nin SDG-lərinə uyğun olaraq hazırlanmış və 11 qlobal hədəfi əhatə edən strategiyaya əsaslanır (Schneider Electric, 2018).

Davamlı inkşafın ekoloji təsirləri

Ətraf mühitin davamlı inkişafı həm cəmiyyət, həm də iqtisadiyyat üçün geniş miqyasda faydalar təmin edir. Bu yanaşma, ilk növbədə, ekosistemlərin qorunmasına şərait yaradır. Təbiətin öz balansını qoruması sayəsində insanlar flora və fauna ilə zəngin olan ətraf mühitdən gələcəkdə də faydalana bilirlər.

Ətraf mühit dayanıqlılığı biznes sektorunda da bir sıra üstünlüklər təqdim edir (ACCA, n.d.). Davamlı fəaliyyət göstərən müəssisələr enerji resurslarından daha səmərəli istifadə edir və bu, maliyyə baxımından qənaətə səbəb olur. Tullantıların həcminin azaldılması ilə həm istehsalat xərcləri azalır, həm də ətraf mühitə həssas müştərilər arasında şirkətə olan inam artır. Belə şirkətlər cəmiyyət qarşısında sosial məsuliyyətini yerinə yetirən təşkilatlar kimi tanınır, bu isə onların imicinə və bazardakı mövqeyinə müsbət təsir göstərir. Eyni zamanda, davamlılıq prinsiplərinə sadiq olan müəssisələr daha peşəkar əməkdaşları, etibarlı sərmayədarları və möhkəm tərəfdaşları cəlb edə bilirlər.

Ümumilikdə, ətraf mühit dayanıqlılığı, həm fərdi, həm ictimai, həm də iqtisadi səviyyədə insanlara uzunmüddətli rifah və təhlükəsiz gələcək vəd edir. Gələcək nəsillər üçün yaşana bilən bir dünya qurmaq istəyiriksə, bu prinsiplərin tətbiqi zəruridir.

Ətraf mühitin davamlı inkişafı, qlobal miqyasda insanların və heyvanların sağlamlığının qorunması baxımından əhəmiyyətli üstünlüklər vəd etsə də, bu məqsədə nail olmaq bir sıra çətinliklərlə müşayiət olunur.

Bəzi iqtisadçılar hesab edirlər ki, davamlı inkişaf anlayışı çox vaxt iqtisadi artımı prioritet olaraq qəbul edir və insan hüquqları ilə sağlamlıq məsələləri ikinci planda qalır. Ətraf mühitin davamlı şəkildə qorunması üçün qlobal baxış bucağımızda fundamental dəyişikliklər baş verməlidir. Hazırda

iqtisadiyyatın tələbləri ön planda saxlanılaraq ətraf mühit bu sistemə tabe etdirilir (National Registry of Environmental Professionals, 2021).

Bütün bu problemlərə baxmayaraq, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində atılacaq addımlardan imtina etmək olmaz. Davamlı həyat tərzinə keçid ilk mərhələdə çətin görünə bilər, lakin fərdi və kollektiv səviyyədə atılan kiçik, lakin məqsədyönlü addımlarla əhəmiyyətli müsbət dəyişikliklərə nail olmaq mümkündür.

Ətraf mühit və davamlılıqla bağlı risklər müxtəlif sahələrdə təşkilatlara ciddi təsir göstərə bilər:

- **Biznes riski** – Ətraf mühit dəyişikliklərinə uyğunlaşmayan şirkətlər strateji baxımdan geridə qala bilər.
- **Tənzimləmə riski** – Hüquqi tələblərə cavab verməmək cərimələrə və rəqabət üstünlüyünün itirilməsinə səbəb ola bilər. ISO14000 standartları bu baxımdan faydalıdır.
- **Reputasiya riski** – “Yaşıl yuma” kimi hallarla etibar itkisi yarana bilər. EMAS və <IR> kimi sistemlər şəffaflıq və etibarlılıq təmin edir.
- **Əməliyyat riski** – İqlim hadisələri (məsələn, quraqlıq) istehsalda fasilələrə səbəb ola bilər.
- **Maliyyə riski** – Ətraf mühitə zərərin aradan qaldırılması və ya reputasiya itkisi maliyyə itkiləri ilə nəticələnə bilər.

Lakin bu risklər, düzgün strategiyalarla imkanlara çevrilə və təşkilatlara əlavə üstünlüklər qazandıra bilər (ACCA, n.d.).

Azərbaycanda davamlı inkişaf konsepsiyası

Azərbaycan, digər ölkələr kimi, iqlim dəyişmələrinin təsirlərini hiss edir. Yağışların azalması, temperaturun yüksəlməsi və su ehtiyatlarının tükənməsi kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın azalmasına səbəb olur. Bu çətinliklər fonunda ölkəmiz davamlı inkişaf və ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində mühüm addımlar atır.

2024-cü ildə Azərbaycan, BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası – COP29-a ev sahibliyi etməyə hazırlaşır. Bu tədbirin Bakıda keçirilməsi ölkəmizin qlobal iqlim gündəmində fəal və nüfuzlu iştirakçı olduğunu göstərir. COP29 həmçinin Azərbaycanın “yaşıl enerji” siyasətinə beynəlxalq inamın göstəricisidir.

Azərbaycan, 2030-cu ilə qədər istixana qazı emissiyalarını 35%, 2050-ci ilə qədər isə 40% azaltmağı hədəfləyir. Bərpaolunan enerji mənbələri — günəş və külək enerjisi — bu strategiyanın əsasını təşkil edir. Quruda 135, dənizdə isə 157 qiqavatlıq potensiala malik bu mənbələr ölkənin “yaşıl enerji” baxımından yüksək imkanlara sahib olduğunu sübut edir.

İşğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələri də davamlı inkişaf baxımından xüsusi yer tutur. Bu ərazilər 2050-ci ilə qədər “netto sıfır emissiya” hədəfinə uyğun şəkildə “yaşıl enerji zonası” kimi inkişaf etdirilir. Burada müasir suvarma sistemləri, günəş və külək elektrik stansiyaları, ekoloji təmiz infrastruktur qurulur. “Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində sakinlərin dayanıqlı və ekoloji təmiz şəraitdə yaşaması təmin olunur *(Yeni Azərbaycan Partiyası, 2014)*.

Azərbaycanın bu sahədə qlobal tərəfdaşlarla əməkdaşlıq etməsi, yeni texnologiyaların tətbiqi və beynəlxalq təşəbbüslərə qoşulması ölkənin dayanıqlı inkişaf strategiyasını daha da gücləndirir.

Azərbaycan hökuməti etiraf edir ki, qlobal iqlim dəyişikliyi təmiz texnologiyaların tətbiqinə, təmiz enerji mənbələrindən istifadənin təşviqinə, çirklənmiş ərazilərin təkrar emalına və reabilitasiyasına əsaslanmalıdır. Bu baxımdan seçilmiş prioritetlərə yüksək keyfiyyətli ekoloji mühit və yaşıl enerji üçün məkanlar, NDP və SDG 11 əsasında ağıllı şəhərlər və ağıllı kəndlərin tikintisi daxildir (United Nations, n.d.).

Nəticə

Davamlı inkişaf — həm ətraf mühitin qorunması, həm də iqtisadi və sosial sahələrdə irəliləyişlərin əldə olunması baxımından çox vacibdir. Son illərdə bütün dünyada ətraf mühitin mühafizəsi, sosial bərabərlik və iqtisadi sabitliyin təmin olunması məsələləri daha çox gündəmə gəlir. Bu sahədə Azərbaycan da aktiv addımlar atır. Xüsusilə “yaşıl enerji”yə keçid və ekoloji cəhətdən təmiz infrastrukturun qurulması ölkəmizin beynəlxalq iqlim təşəbbüslərindəki rolunu artırır. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrində həyata keçirilən bərpaolunan enerji layihələri və “yaşıl zona” təşəbbüsləri Azərbaycanın bu sahədəki öhdəliklərinə verdiyi əhəmiyyəti göstərir.

Azərbaycanın bu sahədə atdığı addımlar təkcə yerli əhali üçün deyil, eyni zamanda qlobal miqyasda da önəmlidir. Bununla belə, bu yolda müəyyən çətinliklər və sosial problemlər də var. Gələcəkdə bu istiqamətdə daha da uğurlu olmaq üçün əməkdaşlıq, məlumatlılığın artırılması və

effektiv siyasətlər çox önəmlidir. Azərbaycanda həyata keçirilən bu təşəbbüslər digər ölkələr üçün də nümunə ola bilər və qlobal davamlı inkişaf hədəflərinə çatmaq yolunda mühüm töhfə verə bilər.

Ədəbiyyat

1. ACCA Global. (n.d.). *Environmental and sustainability issues*. Retrieved April 16, 2025, from https://www.accaglobal.com/ubcs/en/student/exam-support-resources/professional-exams-study-resources/strategic-business-leader/technical-articles/environmental-and-sustainability.html
2. Bilgen, S. (2014). Structure and environmental impact of global energy consumption. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 38*, 890–902. https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.07.004
3. European Parliament. (2020). *The European Parliament: The voice of citizens in the European Union*. Publications Office of the European Union. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/648783/IPOL_ATA(2020)648783_EN.pdf
4. Green City Times. (2023, September). *The impact of sustainable development on local economies*. Retrieved April 16, 2025, from https://www.greencitytimes.com/the-impact-of-sustainable-development-on-local-economies/
5. Indeed Editorial Team. (2025, March 4). *What is sustainable economic growth? (And how it works)*. Indeed. https://uk.indeed.com/career-advice/career-development/what-is-sustainable-economic-growth
6. Mebratu, D. (2018). Social sustainability and sustainable development. In W. Leal Filho (Ed.), *Sustainable development research and practice in Mexico and selected Latin American countries* (Chap. 9). Wiley. https://doi.org/10.1002/9781119434016.ch9
7. Mezentseva, E., & Baysaeva, M. (2024). The impact of sustainable development on economic growth. *Reliability: Theory & Applications*, *SI(06)*, 163–176. Retrieved from https://gnedenko.net/Journal/2024/SI_062024/RTA_SI062024-163_44_Elena%20Mezentseva%20Malika%20Baysaeva%20%20The%20Impact%20of%20Sustainable%20Developments.pdf
8. National Registry of Environmental Professionals. (2021, October 26). *Top 11 environmental sustainability issues we need to address*. NREP. https://www.nrep.org/blog/environmental-sustainability-issues
9. Postel, S. L., & Carpenter, S. R. (1997). Freshwater ecosystem services. In G. C. Daily (Ed.), *Nature's services: Societal dependence on natural ecosystems* (pp. 195–214). Island Press.
10. Schneider Electric. (2018, February 15). *Schneider Electric's Planet & Society Barometer: Exceeding goals & setting new commitments*. Perspectives by Schneider Electric. https://perspectives.se.com/latest/schneider-electric-s-planet-society-barometer-exceeding-goals-setting-new-commitments
11. United Nations. (n.d.). *Azerbaijan. Sustainable Development Knowledge Platform*. https://sustainabledevelopment.un.org/memberstates/azerbaijan
12. Yeni Azərbaycan Partiyası. (2014, May 9). *Azərbaycanda davamlı inkişaf konsepsiyası: Böyük dirçəlişin təməli*. https://www.yeniazerbaycan.com/Siyaset_e16119_az.html

Daxil oldu: 16.03.2025
Qəbul edildi: 01.05.2025